

відавочна сканцэнтравана на далейшым ўслаўленні падзей Вялікай Айчыннай вайны. Горад выглядае дэнацыяналізаваным. У апошнія дзесяцігоддзі магільскія актывісты перайшлі да самастойнай дзейнасці па ўшанаванні гістарычных падзей і асобаў.

Ключавыя словы: Беларусь, Магілёў, В. Капыцін, помнікі, памятныя знакі, скульптуры, грамадскасць.

Summary. The article deals with the process of memorialization of historical events and the glorification of individuals through the establishment of monuments and symbols in Mogilev in 1991-2019 gg. Concludes that the city over the last three decades was enriched on monuments, memorials, sculptures, but the attention of authorities is clearly focused on the glorification of the events of the Great Patriotic War. The city looks denationalized. In the last decade Mogilev activists moved on to practical work to perpetuate the historical events and personalities.

Keywords: Belarus, Mogilev, V. Kopytin, monuments, memorials, sculptures, public.

“Капыцінскія чытанні” носяць імя Вячаслава Фёдаравіча Капыціна – чалавека, які адначасова быў знаным археолагам, выдатным выкладчыкам, вядомым магільскім краязнаўцам, даследчыкам помнікаў археалогіі Магілёўскай вобласці. Вялікую энергію Вячаслаў Фёдаравіч накіраваў на даследаванне археалагічных помнікаў рэгіёна. Менавіта яго артыкулы склалі значную частку выдання “Збор помнікаў гісторыі і культуры Беларусі: Магілёўская вобласць”, які выйшаў у 1986 г. [4]. А ягонае серыя выданняў “Археалагічныя помнікі Магілёўскай вобласці” па выніках апытання гісторыкаў, краязнаўцаў і музейных работнікаў нашага рэгіёна была пастаўлена адмыслова ў 2001 г. на ганаровае чацвёртае месца сярод гістарычных прац Магілёўшчыны, пасля “Вопыту апісання Магілёўскай губерні...”, Баркулабаўскай і Магілёўскай хронік [1, с. 6]. Фактычна, дзейнасць Вячаслава Фёдаравіча Капыціна была прызнана найбольш плённай сярод гісторыкаў і краязнаўцаў Магілёўскай вобласці ў XX ст.

Праз год пасля заўчаснай смерці вучонага і педагога ў 2002 г. гісторыка-краязнаўчую практыку са студэнтамі мы правалі на яго радзіме ў вёсцы Трылесіна Дрыбінскага раёна. Спроба сабраць успаміны пра калегу за даўнасцю гадоў яго пражывання ў вёсцы была малапаспяховай, але экспедыцыйны выезд даў станоўчы вынік. Пад час сустрэч з адміністрацыяй Трылесінскай сярэдняй школы і старшынёй Трылесінскага сельскага савета выспеў план дзеянняў па стварэнню памятнай дошкі ў гонар В. Капыціна. Нашу ініцыятыву падтрымаў Дрыбінскі райвыканкам і МДУ імя А.А. Куляшова, і праект быў рэалізаваны на сабраныя ва ўніверсітэце сродкі. І цяпер на будынку Трылесінскай школы размешчана памятная дошка, а ў музейным пакоі школы, якая з 2013 г. носіць яго імя, створана экспазіцыя, якая прысвечана жыццю і дзейнасці вучонага і педагога. Менавіта досвед, атрыманы пры стварэнні гэтай мемарыяльнай дошкі Вячаславу Капыціну на яго радзіме, дапамог нам у наступнай дзейнасці па ўшанаванню ці спрыянню ўганаравання слаўтых асобаў Магілёўшчыны, усталяванню некалькіх мемарыяльных знакаў на Магілёўшчыне.

Паколькі праблема фіксацыі, аховы і зберажэння помнікаў была ў цэнтры ўвагі Вячаслава Капыціна, то нам падалося дарэчным свой даклад прысвяціць гэтай праблематыцы. Вопыт, назапашаны магільскай грамадскасцю па ўшанаванню дзеячаў культуры, стварэнні знакаў памяці Еўдакіму Раманаву, Валянціну Ермаловічу, Пятру Лярскаму, Алесю Адамовічу, быў намі прааналізаваны і ўпершыню апублікаваны напрыканцы мінулага года [3]. У гэтым артыкуле мы паспрабуем перайсці ад аналізу спробаў грамадскасці ўшановаць памяць беларускіх дзеячаў Магілёва да разгляду, зробленага ў галіне мемарыялізацыі гістарычных падзей і ўслаўлення асоб, да фіксацыі прыярытэтаў магільскай улады і грамадскасці пры усталяванні знакаў памяці асобам і падзеям у 1991–2019 гг.

Для аналізу сітуацыі на першым этапе важную ролю іграе храналагізацыя і сістэматызацыя зробленага за гады незалежнасці. Па нашых падліках, за 28 гадоў пасля распаду СССР у Магілёве было усталявана і ўзведзена мемарыялаў, помнікаў, значных памятных знакаў ці скульптурных кампазіцый агульнай колькасцю 74. У сярэднім усталявалася 2,6 такіх знакаў і мастацкіх скульптур у год. Праўда, знакаў ушанавання асоб ці падзей было створана меней – 63: мемарыял – 1, трыумфальная арка – 1, манумент – 1, помнік – 1, скульптуры – 2, паклонныя крыжы – 2, надмагільныя помнікі – 3, бюсты – 8, інфармацыйныя дошкі – 9, мемарыяльныя дошкі – 22, памят-

УДК 930.95(476.4) “1991/2019”

ПРЫЯРЫТЭТЫ МАГІЛЁўСКАЙ УЛАДЫ І ГРАМАДСКАСЦІ ў ШАНАВАННІ СЛАВУТЫХ АСОБАў І ПАДЗЕЙ У ПОМНІКАХ І МЕМАРЫЯЛЬНЫХ ЗНАКАХ (1991–2019)

Агееў А. Р.

Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. А. Куляшова
(г. Магілёў, Беларусь)

Анотацыя. У артыкуле разглядаецца працэс мемарыялізацыі гістарычных падзей і ўслаўлення асоб у Магілёве ў 1991–2019 гг. Робяцца высновы, што Магілёў за тры апошнія дзесяцігоддзі ўзбагаціўся на помнікі, памятныя знакі, скульптуры, але ўвага ўладных структур

ныя знакі – 13. Яшчэ 7 скульптурных кампазіцый і 4 памятныя знакі не маюць прывязкі да гістарычных падзей і дзейнасці асобаў. Пры гэтым трэба адзначыць, што нягледзячы на ​​немаля лічбы Магілёў дагэтуль застаецца адным з самых бедных на мастацкія і мемарыяльныя помнікі і знакі буйных гарадоў Беларусі.

Гісторыю якіх эпох адлюстроўваюць магілёўскія помнікі? Найгорш за гады незалежнасці ў мастацкіх і мемарыяльных знаках адлюстраваны гістарычныя падзеі эпохі ВКЛ (3), Рэчы Паспалітай (4) і Рэспублікі Беларусь (6), а найлепш – час уваходжання ў склад Расійскай імперыі (19–26%) і СССР (41–56%). Трэба ўлічваць, што ў некалькіх выпадках памятных і мемарыяльных знакі адлюстроўваюць гісторыю дзвюх перыядаў.

Вобраз Героя ў розныя эпохі мяняўся. Які ён сёння для магілёўцаў? Калі глядзець на магілёўскія помнікі, то гэта не нацыянальныя палітычныя ці грамадскія дзеячы, гэта не беларускі пісьменнік і не навуковец, не спартсмен і не мастак, не доктар і не настаўнік, не рабочы і не інжынер, гэта – ГЕРОІ ВАЙНЫ.

Палова памятных знакаў, якія ўзніклі пасля абвешчання незалежнасці Беларусі, трапляюць у ваенны спіс. Тэма вайны, помнікі вайскоўцам і прадстаўнікам іншых ваенізаваных структур адлюстраваны ў 31 (50%) памятным знаку рознай значнасці з 62, якія можна дакладна аднесці да пэўнай прафесійнай дзейнасці асобы або сферы. Абаронцам і вызваліцелям Магілёва і Беларусі ў гады Вялікай Айчыннай вайны прысвечаны мемарыяльныя комплексы “Буйніцкае поле” (1995), бронзавая скульптурная кампазіцыя вышыняй 4 м на брацкай магіле ў скверы па вул. Лазарэнкі (1999), бюсты А. Везіраву (2009), М. Раманаву (2014), С. Куцэлаву (2016), мемарыяльныя дошкі генералу М. Раманаву (1994), капітану К. Уладзіміраву (1994), генералу І. Грышыну (1994), генералу І. Болдзіну (1994), Героям Савецкага Саюза І. Гусакоўскаму (2005), С. Шутаву (2005), І. Якубоўскаму (1994, 2005), А. Везіраву (2005), помнік “Дзеяцям вайны” (2009), памятныя знакі пра знішчаных нацыстамі магілёўскіх яўрэяў (2008) і забітых пацыентаў Магілёўскай псіхіятрычнай бальніцы (2009) і г.д. Нават помнікі “Воінам інтэрнацыяналістам” (2002) і “Чэкістам Магілёўшчыны” (2015) у сваёй сімволіцы таксама ідэалагічна належаць гэтай жа традыцыі. А калі палічыць памятныя аб’екты (мемарыяльныя комплексы, дошкі, знакі), якія засталіся ў спадчыну ад савецкага часу і таксама прысвечаны падзеям Вялікай Айчыннай вайны (каля 40), то сітуацыя выглядае надзвычай аднабаковай.

Калі аб’яднаць знакі памяці пісьменнікам (5), кампазітарам і спеваку (3), асветнікам (3), мастакам (2), друкарам (2), тэатральнаму (1) і кінарэжысёру (1) і знак “Культурная сталіца Беларусі і СНД” (1), то разам атрымоўваецца толькі 18 (29%) памятных знакаў за 28 гадоў, якія прысвечаны культуры. Яшчэ магілёўскія памятныя знакі нагадваюць пра навукоўцаў (5), рэлігійных дзеячаў (5), спартсменаў (1), чыноўнікаў (1), рэвалюцыянераў (1), нулявы кіламетр Магілёўскай вобласці (1), вуліцы (1). За выключэннем дошак медыкам (2) і скульптуры чыгуначнікам (1) адсутнічаюць прадстаўнікі іншых масавых заняткаў. Няма знакаў ўшанавання палітычных і агульнанацыянальных дзеячаў Беларусі.

Трэба адзначыць, што пасля абвешчання незалежнасці Беларусі ў 1990-х гг. было ўсталявана некалькі мемарыяльных дошак мясцовым дзеячам культуры: Георгію Каніскаму (1992), Спірыдону Собалю (1993). Затым надышоў амаль дзесяцігадовы перапынак. Толькі ўшанаванне памяці старшыні Камітэта дзяржаўнага кантролю Магілёўскай вобласці Яўгена Мікалуцкага прывяло да ўсталявання мемарыяльных дошак (1999, 2003). У пачатку XXI ст. была адкрыта новая серыя мемарыяльных дошак дзеячам культуры: Аркадзю Куляшову (2002), Віктару Тураву (2003), Івану Чыгрынаву (2003). Узведзеныя мемарыяльныя дошкі фінансаваліся з гарадскога бюджэту ў адпаведнасці з пастановай Савета Міністраў Беларусі ад 24 мая 2000 г., а А. Куляшову – са сродкаў Магілёўскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя А.А. Куляшова. Дошка Еўдакіму Раманаву (2005) была выраблена за кошт абласнога бюджэту.

Трэба адзначыць, што ўсталяванне большасці мемарыяльных дошак і бюстаў у Магілёве на працягу апошніх 30 гадоў было ініцыявана мясцовымі ці замежнымі грамадскімі дзеячамі і актывістамі або таварыствамі. У апошнія гады пачала выяўляцца новая тэндэнцыя – усталяванне знакаў памяці мясцовай грамадскасці без фінансавага ўдзелу муніцыпальных уладаў.

Мемарыяльная дошка славутому савецкаму кампазітару Эдуарду Калманоўскаму (2012), які нарадзіўся ў Магілёве, узнікла дзякуючы ініцыятыве яўрэйскай грамады і за грошы Беларускага банка. Два мемарыяльных знакі ўсталявала каталіцкая грамада. Помнік Тамары Раманьковай (2009), мемарыяльныя дошкі Валянціну Ермаловічу (2015) і Пятру Лярскаму (2018) усталяваны дзякуючы збору сродкаў грамадскасцю [3, с. 144–152].

З васьмі створаных за гады незалежнасці бюстаў гістарычным дзеячам два бюсты ўсталяваны ў памяць аб мастаках каля мастацкіх музеяў названых у іх гонар: Вітольду Бяляніцкаму-Біруле (1996), Паўлу Масленікаву (1996). Два бюсты – Тарасу Шаўчэнку (2005) і Аляксандру Пушкіну (2015) – усталяюць паважаных класікаў літаратуры суседніх дзяржаў. Бюст нямецкаму кампазітару Ёгану Себасцьяну Баху (2007) з’яўляецца падарункам горада пабраціма Айзэнаха.

Поўнароставыя скульптуры гістарычным асобам у Магілёве адсутнічаюць, натуральна за выключэннем помнікаў Леніну. Трэба падкрэсліць, што нягледзячы на ​​недахоп сродкаў статуі і скульптурных кампазіцый за гэты час у горадзе з’явілася не так і мала. Так, толькі з бронзы іх усталявана 8: манумент “Звездочёт” (2003), статуі “Дама з сабакам” (2003) і “Станцыйны наглядчык” (2006); скульптурныя кампазіцыі: “Леў” (2014), “Гімнастка” (2010), “Маленькі прынец” (2017), “Сустрэча” (2018); чатыры манументы ільвам на Дняпроўскім мосце (2016). Але ўсе яны не звязаны з гісторыяй Магілёва і з’яўляюцца мастацкімі помнікамі. І нарэшце апафеозам падобнай падыходу стала пабудова вялізарнай Трыумфальнай аркі, прысвечанай 750-й гадавіне заснавання Магілёва на ўездзе ў горад з боку Мінска (2018). З яе ўзвядзеннем стала канчаткова відавочна, што справа не ў грошах, прынамсі не толькі ў іх.

Падобная сітуацыя склалася і з памятнымі знакамі, многія з якіх хаця і звязаны з падзеямі ў Магілёве, але нагадваюць хутчэй пра гісторыю і культуру савецкага часу або суседніх дзяржаў [3, с. 143–144].

Чыю спадчыну ў мемарыяльных знаках і помніках усталяюць ці адлюстроўваюць магілёўцы? У шэрагу выпадкаў вызначыць, да спадчыны якой краіны адносіцца помнік, складана, або нават немагчыма. З аднаго боку, любы помнік, які знаходзіцца на тэрыторыі Магілёва, – гэта беларуская спадчына, а з другога – некаторыя помнікі можна лічыць спадчынай некалькіх краін. Пры ўсёй суб’ектыўнасці гэтага крытэрыю па нашых падліках атрымалася наступная карціна: Беларусь можа лічыць сваімі 43 аб’екты з 66, якія паддаюцца вызначэнню, Расія – 27, Украіна – 4, Польшча – 2, Германія – 2, Ізраіль – 2, Азербайджан – 2, Армения – 1, Аўстрыя – 1, Латвія – 1.

Калі паглядзець на асоб, якіх увазілі магілёўцы, то горад выглядае дэнацыяналізаваным. Напрыклад, з палітычнымі дзеячамі Расійскай імперыі звязаны памятны знак (Мікалай II) і дзве інфармацыйныя дошкі (Кацярына II), з Аўстрыйскай імперыяй – інфармацыйная дошка (Іосіф II), ёсць адно ўзгадванне савецкага камісара. Ваенныя і культурныя дзеячы, як правіла, адлюстроўваюць гісторыю і з’яўляюцца спадчынай дзвюх краін. Толькі мемарыяльную дошку Яўгену Мікалуцкаму можна аднесці да перыяду Рэспублікі Беларусь. Намаганні грамадскасці ўсталяваны толькі адзін надмагільны помнік беларускаму грамадскаму дзеячу – Тамары Раманьковай (2009).

Высновы. Магілёў за тры апошнія дзесяцігоддзі ўзбагаціўся на помнікі, памятныя знакі, скульптурныя кампазіцыі з бронзы і камяню, але іх агульная колькасць надзвычай малая. Горад дагэтуль не займае ніводнага манумента альбо статуі гістарычнай асобы. Ён выглядае дэнацыяналізаваным. З пункту гледжання дзяржаўнай прыналежнасці ўсталяюцца савецкая і расійская гісторыя. У апошнія дзесяцігоддзі, як і раней, увага ўладных структур відавочна сканцэнтравана на далейшым усталяванні падзей Вялікай Айчыннай вайны, або сілавых структур. Нягледзячы на ​​недахоп фінансавых сродкаў кіраўнікам горада ўдалося мабілізаваць ці прыцягнуць рэсурсы на ўсталяванне шматлікіх скульптурных кампазіцый, не звязаных з мясцовай гісторыяй.

У апошнія дзесяцігоддзі магілёўскія актывісты перайшлі ад крытыкі ўлады і зваротаў да яе з прапановамі да самастойнай дзейнасці ў гэтым накірунку. Шэраг паспяхова рэалізаваных праектаў дазволіў атрымаць станоўчы вопыт дзейнасці і дапамагае ім у рэалізацыі новых задум.

Пры абмеркаванні неабходнасці ўшанавання славутых магілёўскіх асобаў грамадскія актывісты і чыноўнікі пагаджаюць

ца з важнасцю паскарэння гэтага працэсу. Але прыярытэты ў чарговасці ўпрыгожвання і аздаблення горада помнікамі ў магілёўскай улады і грамадскасці не супадаюць. Падобная сітуацыя хвалявала грамадскасць, якая неаднаразова абгрунтоўвала неабходнасць усталявання помнікаў беларускім дзеячам: Максіму Гарэцкаму, Цішку Гартнаму, Міколу Гусоўскаму, Аляксандру Дамбавецкаму, Георгію Каніскаму, Аркадзю Куляшову, Янку Купалу, Івану Насовічу, Еўдакіму Раманаву і інш. [2; 5; 6]. Але праекты засталіся пражэктамі. Прышоў час рэалізоўваць тое, што даўно наспела.

Літаратура:

1. Агееў, А.Р. Лепшыя гістарычныя працы Магілёўшчыны / А.Р. Агееў // Магілёўская даўніна. – 2001. – С. 6–9.
2. Агееў, Аляксандр. Помнік – гэта напамін аб мінулым / Аляксандр Агееў // Могилевские ведомости. – 23 октября 2007. – С. 6.
3. Агееў, А.Р. “З бяспамяцтва вырвацца”. Вольгт вырашэння сацыяльна-культурных праблем Магілёва сіламі грамадскай ініцыятывы / А.Р. Агееў // Вольгт паспяховасці: крок за крокам (кейсы вырашэння праблем) : зборнік навуковых артыкулаў / уклад. А.Р. Агееў, І.А. Пушкін. – Магілёў : МДУХ, 2019. – С. 140–157.
4. Збор помнікаў гісторыі і культуры Беларусі: Магілёўская вобласць. – Мінск : Беларуская Савецкая Энцыклапедыя, 1986. – 407 с.
5. Пушкін, І.А. Рэкамендацыі V Міжнароднай навуковай канферэнцыі “Гісторыя Магілёва: мінулае і сучаснасць” / І.А. Пушкін, Ю.М. Бубнаў, І.А. Марзалюк, А.Р. Агееў // Могилевские ведомости. – 14 августа 2007. – С. 6.
6. Сваім помнікаў няма, чужых увекавечваем. У Магілёве збіраюцца ўславіць царскую стаўку [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <https://www.svaboda.org/a/u-mahilovie-zbirajucca-uslavic-carskuju-stauku/28055687.html> – Дата доступу: 28.12.2019.